

Vi ser tillbaka

Bakom kolonistugan intill syrénhäcken står en ryssgubbe, en synnerligen livskraftig invandrare från ryska stäppen. Den kom hit till våra trakter på 1700-talet, troligen i samband med ryssarnas härjningar på våra kuster. Ryssgubben har en pålrot på nära två meter, står det i florän. Hur långt ner den här är rotad kan man bara gissa. Varje sommar har den fått sin duvning med spett och spade utan att det bekommit den ett dugg, och man kan förstå varför föregångarna på lotten lät den stå kvar. Inte ens de strävsamma nybyggarna rådde på den, när de med starka armar och okuvlig vilja grävde och luckrade jorden, planterade träd och buskar, anlade rabatter och ett nät av slingrande grusgångar.

Det började med planteringsland

För drygt 60 år sedan togs de första spadtagen, som förvandlade åkrarna kring Bergshamra gård till prunkande paradiser åt bleka storstadsbor. Det var vid första världskrigets slut, den svåra efterkrigstiden, som vårt koloniområde bildades. Det rådde en förfärlig brist på mat, ransonerna var otillräckliga och svartabörspriserna skyhöga. De unga familjer som lyckades få vara med att dela på arrendemarken i Bergshamra måste ha känt sig ofattbart privilegierade, när de själva kunde frambringa sitt behov av grönsaker, potatis och bär. Några ideellt arbetande damer och herrar bildade 1918 Odlingssällskapet Stockholms omnejd med syfte att skaffa planteringsjord åt intresserade storstadsbor. I sällskapets styrelse ingick bl.a. fröken Anna Åbergsson, som med särskild iver och energi tog sig an uppgiften. Hon var själv bosatt på Bergshamra gård och hon lyckades snart nog genomdriva, att 33 ha av kronoegendomen Bergshamras mark fick arrenderas av sällskapet som planteringsland, till en början på 5 år. Ingenjör Otto Wallenberg fick i uppdrag att verkställa styckning av området i lotter om 200-300 kvm. Till sin hjälp hade han den i våra koloniers tillblivelse så verksamme Erik Hagström, som så småningom blev den drivande kraften i bildandet av Bergshamra koloniförening. När tiderna blev bättre och matsituationen ljusnade slappnade i någon mån intresset för planteringslanden. Det var lång väg att gå eller cykla ut till odlingen och många ville bygga stuga på lotten för att bättre kunna bruka jorden. Odlingssällskapet insåg att något måste göras för att behålla kontraktet och beslöt att stycka om området till kolonitomter med byggnadsrätt. Det var ett lyckosamt beslut och området blev snabbt fulltecknat. Man satte genast i gång med att dränera marken, anlägga vägar och ordna med vattenposter på strategiska punkter.

Full fart på byggandet

De första stugorna kom till vid Ålkiste kanal. Arkitekt Rudskog, en av styrelsemedlemmarna i Odlingssällskapet fick i uppdrag att utarbeta planritning för de nya lotterna. De varierade i storlek från 200 till 1200 kvm. Han ritade också prototyper till stugor om 22 kvm i fyra olika utföranden och han var noga med att stugorna skulle hålla det angivna måttet. Den missdådare som försökte lägga till någon decimeter blev snart upptäckt och hejdad av fröken Åbergsson som själv gick omkring med tumstocken och kontrollerade.

Den hundrade stugan restes redan 1921. Virket var fortfarande dyrt. Man fick använda sig av vad man kom åt till innerväggar, t.ex. pianolådor och billådeflak.

Tack vare välgjort arbete och trägen omvårdnad motstår dock dessa präktiga stugor ännu efter 60 år i stort sett tidens tand. Man var visserligen ivrig att få flytta in, men inget fuskverk tolererades, varken inom- eller utomhus. Extra omsorg ägnades åt förstukvisten med fint skulpterade pelare och dekorerade överstycken, men den egna fantasin fick hålla sig inom vissa gränser. Färgsättningen var enhetlig, falurött med vita knutar. Inomhus hade man friare händer och särskilt köken fick en del personliga detaljer i inredningen, som gör dem trivsamt tidstypiska. I några stugor står ännu de ursprungliga möblerna kvar. Det är stolar, bord, soffor och skåp som far och mor själva snickrade till och målade, mestadels i blått. Och golven täcktes av trasmattor, vävda på lediga stunder. När då? frågar vi som vet vad jorden fordrar av oss trots lättare redskap och "modernare" drift. Det fanns en bestämmelse att arealen skulle uppodlas med matnyttiga växter, några gräsmattor tolererades ej. Man började också tävla om vem som fick fram de finaste produkterna. Det vittnar de diplom om, som än i dag pryder en och annan stugvägg. Dessutom deltog man livligt i koloniträdgårdsutställningar, både kollektivt och enskilt.

En värdefull bundsförvant hade de första koloniägarna i direktör Gustaf Lind, chef för trädgårdsskolan på Experimentalfältet. Han instruerade dem i trädgårdsskötsel och anläggning och skickade ut eleverna vid skolan att praktisera i Bergshamra genom att plantera fruktträd och bärbuskar. Växtmaterialet köptes mestadels från Experimentalfältet, så det blev till ömsesidigt gagn. Lind var en man som hade myndigheternas öra i hög grad, en man med pondus. En gång ordnade han så att koloniområdet fick besök av dåvarande jordbruksministern Pettersson i Bjälbo. Han framhöll för den imponerade gästen att ett vackrare område än Bergshamra inte finns i hela Europa. "Inte en planta eller tuva får röras på kolonierna genom myndigheters påbud" röt den vördnadsvärde, som var van att bli åtlydd. Om hans argument resulterade i det 10-åriga arrendekontrakt, som undertecknades 1924, trots byggnadsstyrelsens och omkringboende villaägares protester, må vara osagt. Men Odlingssällskapet fick sitt kontrakt och allt var frid och fröjd.

Dags för kolonisterna att stå på egna ben

Åren gick och det kunde inte undvikas att en del irritationsmoment uppstod. Odlingssällskapet hade ekonomiska krav på koloniägarna och påminde därom då och då. Det var delade meningar om det berättigade i denna fordran och den ansågs inte vara juridiskt bindande. Nu kom kolonisterna med anspråk på att själva få arrendera marken. Odlingssällskapet gick, främst på tillrådan av styrelsemedlemmen justitierådet von Seth, så småningom med på att avstå sin rätt till förnyat arrendekontrakt till den nybildade Bergshamra Koloniförening upa 1931. Ett nytt 10-årskontrakt upprättades av domänstyrelsen och byggnadsstyrelsen förelades att utarbeta en stadsplan över Bergshamra, vari koloniområdet skulle integreras.

Erik Hagström som fungerat som Odlingssällskapetets ombudsman blev självskrivet den nya föreningens ordförande och han offrade sig helhjärtat åt att lösa de många problem som dök upp. Stadgar upprättades och styrelse och enskilda medlemmar bevakade nogsamt att ordningsföreskrifterna efterlevdes. Det ålades kolonist att "väl sköta och bruka sitt koloniland samt hålla intilliggande vägar och dikeskanter i snyggt skick", det första budet i kolonistens kodex. Men paragrafen angående motorfordon har vi fått rucka på.

"Motorfordon inom området får inte framföras utan ombudsmans medgivande".
Inget fordon får hålla hastigare takt än "häst i skritt".

Nu var det dags att lösa vattenfrågan på ett mer tillfredsställande sätt. Genom tillmötesgående av professor Witte, en annan inflytelserik vän av kolonierna, fick föreningen tillstånd att ansluta sig till frökontrollanstaltens huvudrör. Sommaren 1934 var de nya rören utlagda och vatten kunde ledas till alla lotter inom området.

Nästa problem var fruktträdens skötsel. De första tio åren hade det ingått i elevernas utbildning vid trädgårdsskolan, att utföra beskärning och besprutning inom området. Men träden växte och bildade täta kronor. Trots att var och en var sin egen expert fick man klart för sig nödvändigheten av mer genomgripande åtgärder. Fackkunnigt folk fick ta hand om både beskärning och besprutning. De kalla vintrarna 1940-42 var dock något av en katastrof för trädbeståndet. 300-400 fruktträd frös bort.

Omväxlande tillskott och minskning av kolonilotter

Tiden för nytt kontrakt nalkades och man började som vanligt med en intensiv uppvaktning av myndighetspersoner. Ett nytt jordbruksministerbesök kom till stånd, denna gång av legendariska Bramstorp, som sades bli så intresserad att han hörde sig för om en ledig stuga! De åren hade föreningen en mycket hängiven och arbetsvillig styrelsemedlem i Erik Lidman. Han upprättade en egen stadsplan som motvikt till den som just då förelåg för Bergshamra. Genom denna ville han påvisa att det gick mycket bra för sig att disponera mark på annat sätt än att inkräkta på koloniområdet. Vart tog den stadsplanen vägen? Planteringslanden söder om Allévägen, ännu år 1935 obebyggda, var inte längre så attraktiva. Föreningen beslöt att söka och fick tillstånd att uppföra paviljonger om 8 kvm på dessa lotter. Gång efter annan har emellertid koloniföreningens medlemmar fått vidkännas samhällets expansionsbehov och fortfarande är detta det stora orosmolnet.

Det första intrånget skedde 1957, då hela parkområdet med föreningens dansbana och elva lotter togs till bostads- och vägbygge. Några av de drabbade kolonisterna flyttade då sin stuga till Sköndalsområdet i Ulriksdal. Detta område blev disponibelt genom Gustav VI Adolfs personliga initiativ. De trädgårdsintresserade makarna på Ulriksdals slott tog ofta sin promenad genom området. Då de fick del av kolonisternas bekymmer uppdrog kungen åt slottsförvaltningen att ordna med utarrendering av 8350 kvm i Sköndal. Därigenom kunde femton nya lotter fördelas. Men redan år 1962 slukades ytterligare tolv lotter för ett tillfälligt skolbygge. Ett märkligt beslut, likt många andra som drabbat kolonister av "nitiska" beslutsfattare. Redan efter några år lades skolan ned och verksamheten flyttades till Bergshamra centrum. Men stugorna är borta. År 1964 var det dags att bredda Bergshamravägen. Nio stugor togs bort och ytterligare fem lotter stympades till nära hälften av sin ursprungliga storlek. Så kom det stora tunnelbanebygget år 1972 och det blev återigen aktuellt med kolonimark. I allt femton lotter med stugor fick stryka med denna gång.

Men det var inte bara slit och släp

Den samhörighetskänsla som är påfallande oss kolonister emellan besjälade i än högre grad de första kolonisterna-nybyggarna. Man arbetade hårt i den egna täppan och man gav däremellan gärna ett handtag åt varann när så behövdes.

Men man roade sig också tillsammans. Det ordnades föredrag och studieutflykter, fester och dans. I början dansade man på logen vid Bergshamra gård till musik av förmågor inom de egna leden. Snart nog kunde man stoltsera med egen dansbana. Till en årlig kostnad av 10 kr arrenderades en bit mark vid Norrtälje-Berghamravägarna. En företagsam kolonist, Emil Andersson kallad Småland, kunde genom tiggeri och krediter från Ekesiöö brädgård sätta igång byggandet. En kamrat- och ungdomsavdelning organiserades för att sköta parkens och dansbanans angelägenheter. Man ordnade eget folkdanslag och bildade teatergrupp. Man spelade amatörpjäser och revyer med sketcher och visor anspelade på händelser och personer i kolonierna. Primus motor var C. Hallman, primadonna fru Nyzell. Dansbanan inbringade en hel del pengar och trots att arrendet steg kraftigt fick man snart råd att engagera "riktig" orkester. Här i parken hölls även regelbundna medlemsmöten och naturligtvis midsommar- och skördefester.

Det fanns en uppsjö av ungar inom området och för dem var kolonierna ett Eldorado. Däri instämmer alla nybyggbarbarn som blivit kolonin trogen in i ålderns höst. Troligen för att få litet arbetsro engagerade föräldrarna gemensamt en lektant, som tog med sig ungarna till lekplatsen i parken eller på badutflykt till Edsviken. Ibland fick man göra en festlig tur med båtarna Nornan eller Borgen.

Samfärdsmedlen mellan staden och Bergshamra inskränkte sig i början på 20-talet till tåget mellan Östra stationen och Ålkistan. För det mesta gick man till fots den långa och backiga gamla vägen, drog dragkärra eller åkte cykel lastad med spik och murbruk. Till virket fick man anlita hästskjuts till 6 kr lasset. Så småningom blev det busstrafik och Emil Andersson var påpasslig nog att ordna en hållplats vid dansbanan. De verkligen lyckligt lottade kom med den egna båten från Kräftriket vid Roslagstull eller Stallmästargården och lade till vid föreningens egen båtbygga.

Elektriciteten kom till byn

Vi senare års kolonister har även några viktiga milstolpar att notera. Särskilt var det ett stort ögonblick, när vi kunde knäppa på det elektriska ljuset. Det medförde en stor omvälvning i livsföringen. Slut med vedhuggning, bort med fotogénlampan och gasolköket. Men vi får kanske ångra att vi i hastigt mod slängde ut den gamla kokspisen och kaminen nu i energibristens dagar.

I samband med tunnelbanebygget fick föreningen överta en stuga, som var dömd att köras bort. Vi kunde flytta den till en vacker plats vid Ålkistekanal, där vi även reste en flaggstång, skänkt av en kolonist.

Våra midsommarfester på festplatsen vid stugan har blivit en tradition, som vi hoppas skall upprätthållas. I höstas hade vi grillfest, men det ligger så nära i tiden att alla minns den.

Ingen vet hur länge vi får glädjas åt våra kolonier. Förr eller senare kommer kanske både stuga och syrénhäck att slukas av grävskoporna. Men ett är säkert. Ur asfalten i den tionde filen på Bergshamravägen kommer varje vår ett rufsigt huvud att sticka upp. Ryssgubben, älskade vän från stäppen - den första kolonisten i Bergshamra.

Valborg